

KRVAVE GODINE (I.)*

► Piše: dr. fra Ivo Sivrić

I. KAOTIČNO STANJE

U HRVATSKOJ KRAJEM 2. SVJETSKOG RATA

O ovome predmetu mnogo je napisano. Toliko mnogo i raznoliko da je »tržište zanimanja« za ovu temu prezasićeno. Mnogi su rekli svoje »pripovijesti« o tome kako su to doživjeli i što su iskusili na putu za Austriju, a još više na povratku u kolonama smrti. Ja ću se ovdje ograničiti na nekoliko činjenica koje bi mogle biti, bar donekle, od interesa čitaocu i, bar donekle, dočarati mu o čemu se radi.

Već krajem 1944. godine hrvatski je bijeg započeo iz južnih dijelova Hrvatske kao Dubrovnika, Hercegovine a tako isto iz dalmatinske Hrvatske. Sva kretanja bila su usmjerena i vođena prema Zagrebu. Zapravo je bila stvorena psihoza bježanja. Bježi pa bilo gdje! Glavno je bilo pobjeći iz mjesta gdje boraviš, već na drugome bit će sigurnije i »ljepše«.

Slijedeći primjer najbolje će, vjerojatno, razjasniti o čemu se zapravo radi. Franjevački brat fra Bono Andačić i otac fra Nevinko Mandić, krajem 1944., pobjegli su iz Mostara na Široki Brijeg. Ovoj dvojici pridružio se je dr. fra Marko Dragičević na Širokom Brijegu. Potom su sva trojica pobjegli sa Širokog Brijega u brdsku župu Izbično, gdje je bio župnik fra Metod Puljić. Kad su ova trojica stigli u župni stan u Izbičnu, kad ih je susreo fra Metod na kućnom pragu, uzdahnuo je i rekao im: »Lako vama, vi ste pobjegli, a kamo ću ja sada?«

Hrvatska vojska i civili na putu prema Bleiburgu

Kasnije se je fra Marko povratio na Široki Brijeg iza kako je proveo više dana pod partizanskom okupacijom u Izbičnu. Čak je rekao fratrima u samostanu, zapravo se je našalio: »Bio sam s partizanima i ne jedu žive ljude«. (Fra Marko nije mogao smisliti ustaše. Fra Metod je u međuvremenu pobjegao u Zagreb.) Fra Marko se je ponovno povratio u Izbično k fra Boni i fra Nevinku. Tu su ih partizani pohvatali i poubijali na 11. veljače 1945. godine. Bacili su njihova tjelesa negdje u jamu. Ovo se je zbilo tek četiri dana kasnije iza kako su poubijali fratre na Širokom Brijegu, na 7. veljače 1945. Zaista su ubili ovog idealnog fratra i profesora. Žestoko se je prevario. Ipak, eto, »progutali su ga živa«. Fra Metod je bježao do u Austriju. Povraćen je i ubijen sa skupinom drugih svećenika kod Stubice¹. Imena su ubilježena u dnevniku kod fratara u mjesnom samostanu.

Krajem listopada 1944. godine našao sam se u Koprivnici, gdje se ustaška Crna legija borila protiv partizana. Ovi su zadnji htjeli pošto-poto osvojiti koprivničke mlinove i tako se domoći skladišta brašna, ali im nije uspjelo. Borbe su trajale oko pet dana. Konačno su partizani, s velikim gubitcima, odbijeni. Tih sam dana slušao preko radija o borbama u južnoj Hercegovini, i kako su partizani sve zauzeli do Mostarskog Blata. Onda su ustaše napravile protuudar i zauzeli Hercegovinu. Bolje bi bilo da nisu pravili ovu protuofenzivu, jer bi manje naroda izbjeglo, i tako bi manje ljudi bilo poubijano. Sjećam se da su neki Hercegovci počeli već pristizati u Zagreb krajem 1944. godine.

Stanje je, krajem 1944. i 1945., na svim prostorima Hrvatske bilo strašno zamršeno. Teško je bilo biti dostatan pametan i znati odlučiti što bi bilo najpametnije učiniti. Uvijek je teško stvarati odluke pogotovo u ovakvim prilikama. Strah i samoobmana zahvatili su sve i svakoga. Stizale su najstrašnije vijesti o pokoljima naroda i svećenika od partizana. Ovo je bio drugi stepen ophođenja partizana s narodom, pošto su se oni već učvrstili i »puštali žile« uz pomoć saveznika. Na jednomu ručku, u rujnu 1986., u Župnom stanu u Donjem Gracu reče svećenik mostarske biskupije, don Đuro Kulaš: »Dok su se partizani učvršćivali i puštali žile, onda su se i s nama

* Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Ispravljene su samo očite pogreške.

¹ Riječ je zapravo o Krapini.

svećenicima poslužili na osvojenim teritorijama. Dali su nam dozvolu da misimo i dijelimo sakramente. Ali jednom, kad su bili "čvrsto u sedlu", onda su nas više nego odbacili. Nismo im više bili potrebni«.

Već krajem 1944. godine javno se govorilo o povlačenju. Tada su već neke žene s djecom istaknutijih političkih i vojnih osoba otpremljene u Austriju. Tih mjeseci bila su poslana u Austriju Pavelića siročad sa časnim sestrama iz Zagreba za Austriju. Tih mjeseci – a možda i ranije – narod je masovno bježao iz Mađarske, Rumunjske, Baltičkih zemalja, Slovenije, Bugarske, Srbije. Sve je to bježalo pred komunističkim hordama.

(...)

3. Ubojstva franjevac na Širokom Brijegu i u Mostaru

1977. držao sam duhovne vježbe fratrima na Širokom Brijegu. Uvijek sam želio da imam ukratko napisano kako su fratri na Širokom Brijegu kao i u Mostaru poubijani od komunista. Tada je živio u samostanu dr. fra Vencel Kosir, koji je u svemu precizan i koncizan, pa sam njega zamolio da mi to napiše. Mislim da se on za vrijeme tih pokolja sklonio u svoje rodno mjesto Uzariće, što je dio širokobriješke župe. Kratko iza tih ubojstava on je dolazio i u samostan na Široki Brijeg kao i u Mostar, kako ćemo to kasnije vidjeti. Fra Vencel se kasnije povukao u svoju sobu i napisao mi slijedeći izvještaj na pisacem stroju (Stavio je naslov »Široki Brijeg i Mostar«):

»Nijemci su branili Široki Brijeg puna tri mjeseca. To im je bila zadnja obrana Mostara. Vidjeli su, da su izgubili rat pa su nastojali da što više svojih četa s južnih strana provedu kroz Mostar prema Njemačkoj.

Ukopali su se dalje od samostana. Nisu koristili naše zgrade za borbu. Nijedan Nijemac nije unio oružje u samostan.

Kada su se Nijemci povukli, 6. veljače 1945.², upali su partizani u samostan. Fratri su se bili sklonuli u podrum samostana, jer je pucalo okolo. Partizani su ih pozvali iz podruma. Nije poznato, što su s njima razgovarali do predvečer.

(U) predvečer su izvodili jednog po jednoga u sklonište, koje su fratri bili sebi napravili za vrijeme rata, i tu ih ubijali. Stari fra Marko Barbarić (Bilo mu je tada 80 godina – moja opaska.) nije se mogao ustati s postelje, pa su ga dvojica (partizana – moja opaska) uzeli među se, te i njega dovukli do skloništa i ubili (ga).

Poslije su se neki oficiri (partizanski – moja opaska) hvalili, da su ih na razne načine ubijali. Međutim kada smo (njihove) kosti prenosili u crkvu (Ovo je bilo 1971. godine i stavili su im kosti pod oltar sv. Ante – moja opaska.), vidjeli smo, da

je svakomu kuglom probijena lubanja. Tjelesa fra Tadije Kožula i fra Borislava Pandžića su nađena na ulaznim stepenicama u sklonište. To bi moglo značiti da se nisu odmah onesvijestili, pa su spontano pošli prema ulazu.

Kada smo prenijeli kosti u crkvu, onda su novine pisale: Sa zvonika je tukla strojnica. (Ovo bi značilo da su fratri pucali sa strojnicom sa zvonika – moja opaska.) Svaki je prozor imao strojnicu i za njom fratar. Polijevali (fratri – moja opaska) nas vrelim uljem itd. Laž, da se pokrije zločin.

Tko jamči za ovo? U samostanu je bilo naroda, koji su sve to gledali. Bili su (tu) i đaci, koji su ostali živi. Oni su sada odrasli ljudi, oni svjedoče, kako se je radilo.

Uostalom od ovih 12 ubijenih fratara, njih bar 10 nije nikada u životu opalilo bilo kakovo vatreno oružje.«

MOSTAR

»Partizani su upali u Mostar 14. veljače (1945.). Pred večer su skupili fratre u zbornicu, izabrali devetoricu (9), među njima provincijala fra Leona Petrovića i gvardijana fra Grgu Vasilja. Dvojica od izabranih, fra Zlatko Sivrić i fra Darinko Brkić, pokažu potvrdu, da su surađivali s partizanima, pa njih puste. Ostale (njih 7) izvedu pred samostan, povežu, odvedu na Čekrk, poubijaju i bace u Neretvu. Kasnije je voda izbacila tijelo fra Rafe Prusine. Rodočani ga ukopaju u svoje groblje.«

U vezi sa Širokim Brijegom nužno je navesti još jedan vrlo značajan događaj. Za vrijeme napada na Široki Brijeg, partizani su pod svaku cijenu nastojali da unište, odnosno, da zapale knjižnicu koja je bila na drugom katu. Oni su bacali bombe na gimnazijsku zgradu, ali poradi betonskih deka nisu uspjeli probiti do knjižnice. Zato im nije drugo preostalo nego da nekako bace bombe kroz prozor. To im je uspjelo, i tako su zapalili knjižnicu, koja je – po pričanju mještana – gorila oko dva tjedna.

Fra Vojislav Mikulić mi je pričao kako su jednog dana 1946.³ došli Srbi iz Nevesinja u samostan na Širokom Brijegu. Oni su saznali da postoje povijesni materijali u samostanu. Nitko ne zna tko im je o tom rekao. Zbi-lja su ti povijesni dokumenti, kronike, najstarije matice krštenih tu bili. Pred rat su se hercegovački franjevci spremali da proslave stogodišnjicu provincije, pa su onda sve materijale (dokumente i ostalo) skupili u samostan na Širokom Brijegu da oni koji budu pisali ne trebaju hodati s mjesta na mjesto, nego da mogu sve naći na jednome mjestu, pa su tako sve tu skupili. Ovi Srbi Nevesinjci – a bilo ih je i drugih – došli su i našli sve te materija-

² Borbe su započele 6., a jugokomunisti su u samostan ušli 7. veljače.

³ U siječnju 1947. jugokomunistička vlast zauzela je samostan na Širokom Brijegu pod izlikom traganja za škriparima te fratre protjerala u Mostar, odakle su se vratili dva mjeseca poslije.

le, iznijeli pred glavna vrata samostana, napravili veliku hrpu, i to zapalili. Nisu dopustili da se toj vatri bilo tko primakne, da ne bi koji komad papira spasio. Fra Vojislav je gledao kako sve to gori. Reče mi dotični: »Da su nam komunisti sve zgrade spalili, lakše bih prebolio nego da su nam spalili te dokumente i isprave. Gledao sam – nastavlja fra Vojislav – kako pred mojim vlastitim očima gori naša prošlost od nekoliko stoljeća.«

4. Zbivanja u mostarskom samostanu

Pričao mi je fra Zlatko Sivrić, što se sve desilo u samostanu kad su ih partizani skupili u zbornicu. On je tu sam bio. Spomenuo mi je kako su on i fra Darinko Brkić nabavili potvrde od Frane Ivkića-Zovke, zvanog Čakana, koji je bio s partizanima. U potvrdama je pisalo da su obojica držali vezu s partizanima i da se s njima lijepo postupa. Kad je pročitao te potvrde partizanski zapovjednik, pokazao se neobično ljutitim, jer je sigurno bilo u njihovu planu da se svi fratri poubijaju.

Fra Leona su odvojili i s njim otišli do drugog stupca od crkve u južnom dijelu klaustura, i tu su ga ispitivali (Fra Zlatko je čuo razgovor). Među pitanjima bilo je i to zašto su neki fratri pobjegli iz Hercegovine. Zašto je činjenica da su fratri izbjegli iz Hercegovine partizane uznemirivala, ne bih točno znao. Kad su fra Leona ispitali, bilo je u ljutitom tonu: ili što su izbjegli iz njihovih »pandža«, ili će pričati o partizanskim zlodjelima.

No, s ovim nije sve svršilo u Mostaru s fratrima. Kad su partizani fratre poubijali i bacili u Neretvu, oni su samostan temeljito opljačkali i sve odnijeli. Iz pričanja fra Vencelova i fra Zlatkova ne izgleda mi da su odmah opljačkali samostan nego je to kasnije uslijedilo.

Pričao mi je dr. fra Bonicije Rupčić, tajnik provincijalov, kako su tražili novac kojeg je negdje sakrio provincijal fra Leon. Radilo se o američkim dolarima, kojih je bilo oko 5 tisuća, sve u novčanicama. Nešto je ranije bilo tih dolara podijeljeno nama fratrima. Meni je, na primjer, dr.

fra Jerko Mihaljević dao u dva navrata po dvadeset dolara u jednoj novčanici. Prvu su mi novčanicu digli partizani u Zagrebu, u Tuškancu, prije negoli su nas odveli u zatvor na Savsku cestu, a druga mi je novčanica vrlo dobro došla, kad sam išao iz Austrije u Italiju. (Ove su dolare poslali naši fratri koji su bili na službi u SAD.) U Austriji su naši neki Hrvati sa Austrijancima naišli na talijanski vagon skoro pun talijanskog novca – lira. Nitko nije znao omjer dolar – lira. Ljudi su nastojali da se riješe lira i da dobiju američke dolare. Fra Bonicije i neki drugi fratri znali su da je fra Leon sakrio dolare. Tražili su, sve su premetnuli, ali nisu mogli naći novac. Međutim, kad su došli partizani ponovno da pretražuju samostan, oni su – što se kaže »odprve« – našli te dolare. Ko kad su majstori u krađi, i imaju čisto osjećaj gdje i kako ljudi sakrivaju novac i druge stvari od lopova.

Kad se više fratara skupilo u samostan u Mostaru, fra Vencel im je postao gvardijan. A što sada? Samostan opljačkan, nigdje ništa. Sada im prijete svima smrt od gladi. Onda fra Vencel ode fra Zlatku, kojega su oni i još neki drugi fratri zvali »Kultura«, pa rekne: »Kultura, sada je na tebi red da nas spasavaš od gotove smrti od gladi. Upotrijebi sve veze s partizanima!« Znali su i fra Vencel i fra Zlatko da je samostan na Širokom Brijegu skoro pun hrane. Naime, partizani ga nisu po svom običaju opljačkali. A sada mi je slijedeće pripovjedio fra Zlatko.

Bio je u Mostaru poznati podrumar Blagoje Loze (pravoslavac) koji je prijateljevao s Hrvatima. I neki su se fratri s njim poznavali. On je u podrumu mojih u Međugorju imao oko dvadeset do trideset tona vina. On je čak govorio mojima da dođu svi k njemu u Mostar i on će ih sve zaštititi, stavit će ih u svoj podrum. Nažalost, moji ga nisu poslušali, pa sam tako izgubio oba brata. Njegova četiri sina sa Beogradskog sveučilišta su otišli u partizane.

Fra Zlatko je otišao do Blagoja Loze – bili su prisni prijatelji. Kazao mu stanje u samostanu i zamolio ga da ih (fratre) spasava od gladi. Blagoje se je odmah dao na posao, dobio kamion od partizana, nekoliko vojnika sa vozačem i zapovjednikom (čin major) da odu s fra Zlatkom na Široki Brijeg po hranu. Zapovjednik je bio čisto bijesan da mora dotjerati fratrima hranu. Morao je to učiniti, jer mu se je odozgo naredilo.

Kad su stigli na Široki Brijeg u samostan, zapravo u podrum, i kad je fra Zlatko naznačio vojnicima sve što trebaju trpati na kamion, zapovjednik je rekao fra Zlatku: »Sada ćemo piti rakiju«. On je zapravo naredio fra Zlatku da pije rakiju vinskom časom. (Fra Zlatko je inače malo pio rakiju.) Major je očito htio fra Zlatka opiti. Fra Zlatko mi je rekao da je taj put popio bar jedan litar rakije. (On je imao jaku strukturu tijela.) Kad je došao u Mostar i kad su hranu istovarili, fra Zlatko se je tako osjećao

Zapaljena Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu

kao da će toga časa umrijeti. Upitao je fra Vencela da mu dade odrješenje. Zatim se svalio u krevet i, veli, da je spavao dvadeset i četiri sata. Fra Vencel bi od vremena do vremena povirio k njemu u sobu da vidi je li živ.

Pričali su mi da je kasnije don Andrija Majić na margarcu dotjerivao živežnih namirnica fratrima u samostan u Mostar. Ovo je zaista vrijedno zabilježiti i da se tako sačuva ova divna uspomena za buduća pokoljenja. Ovo je svakako vrijedna gesta.

5. Tko je poubijao franjevce na Širokom Brijegu i Mostaru?

Kad je Meštrović upitao Titu zašto više ne učini za Hrvatsku, on je odgovorio: »A što ja mogu sam učiniti. Moji Hrvati neće da surađuju sa mnom. Sve okolo mene Srbi koji vele da su komunisti, a svi su oni u duši samo četnici«. Kad je naš umjetnik upitao Titu: kako je mogao dozvoliti da Srbi poubijaju hrvatsku mladost 1945., on je odgovorio: »Morao sam dati priliku Srbima da se osвете.« To bismo mi u hercegovačkom žargonu rekli: »da se izištale«. (Ne znam da li ovaj glagol »izištaliti« ima u drugim hrvatskim pokrajinama. »Izištaliti« znači do mile se volje u nečem izdovoljiti, ili iskaliti svoju mržnju.)

Sličan sam i ja odgovor dobio od hrvatskog komuniste, Veljka Miloševića od Sinja, jugoslavenskog konzula u Pittsburghu, PA, kad sam ga upitao: kako ste vi hrvatski komunisti mogli dopustiti da se onoliko Hrvata pobije 1945. uglavnom od Srba? On je počeo kao da će mi dati odulji odgovor, onda zastade pa će onako skoro žalosno: »Bogati, nemojte me to pitati, pa znaš koliko je bilo nas Hrvata komuniste.«

Fratri su na Širokom Brijegu bili poubijani od hrvatskih komuniste iz dalmatinske Hrvatske. O ovome mi je

Partizani i britanski časnik na Širokom Brijegu

pričao Ante Vataavuk u New Yorku, pred skoro četrdeset godina. On je sam bio tu. Bio je prisilno mobiliziran od partizana. Također su tu bila braća Biočine koji su išli sa mnom u gimnaziju na Široki Brijeg. Bili su nadareni, pa su im fratri pribavili slabijih đaka da ih podučavaju i tako su se školali. Da su naši Hrvati poubijali fratre, znalo se diljem Hrvatske. Samo su se Hrvati stidjeli to spomenuti. Pa kad je dr. Ivan Šimić susreo jednog od Biočina – ne znam gdje – pa ga upitao: »Kako ste mogli dopustiti da se ta ubojstva dogode u tvojoj prisutnosti? Zar se ne sjećaš, što su fratri za te učinili?« On je odgovorio: »Bogati, nemoj me to pitati!«

Očito je da su isti partizani iz dalmatinske Hrvatske ubili šest fratara u Mostarskom Gracu. To je ubojstvo izvršeno na putu iz župnoga stana u Mostarskom Gracu prema zaseoku Gostuša. Pokopani su tik do toga »kozjeg puta«, kako mi velimo.

Nemamo detaljnijih podataka o osobama koje su likvidirale franjevce u Mostaru. Računajući po okolnostima, skoro je jasno, da su ti komunisti bili srpske narodnosti.

Ipak ubojstvo fratara – posebno na Širokom Brijegu i oko njega – mučilo je i zadavalo muke partizanima, ne što bi se oni kajali ili žalili za nevino prolivenom krvi, nego što je taj zločin dobio svjetske dimenzije, izišao je u svjetsku javnost. Zbog ovakva stanja među partizanima i u svijetu, komunisti su poslali dr. Cvitana Spuževića da ode do svog prijatelja dr. fra Mate Čuturića, tadanjeg provincijala Hercegovačke franjevačke provincije, da od njega iznudi, odnosno, da fra Mate kao provincijal napiše da su poubijani fratri na Širokom Brijegu bili krivi, a da bi komunisti za uzvrat koješta fratrima progledali »kroz prste«, i da ih čak ne bi više progonili i zatvarali. Ovaj pothvat toliko je ražalostio i razjedio fra Matu – da Cvitan Spužević može doći k njemu s takvom zamolbom da napiše tu strahovitu laž – te je na sav glas zaplakao i u plaču istjerao iz svoga ureda Spuževića. (Dr. Spužević prije nego su ga komunisti uhvatili u svoje pandže slovio je kao pošten i čestit čovjek.) Ovaj se incident desio ili krajem proljeća, ili ljeti 1945. godine. Fra Mate je umro u prosincu te iste godine. Ovo mi je rekao fra Tugomir Soldo.

(Nastavlja se)

dr. fra Ivo Sivrić, *Krvave godine*, ZIRAL, Chicago – Mostar, 1996., str. 15. – 17.; 20. – 26. ✍